

СПОРЪТ ЗА ИМЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ - КРАЙЪГЪЛЕН КАМЪК В БЪДЕЩЕТО НА ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ

Ас. д-р Станислав Станев

Юридически факултет

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

Резюме

Македония е единствената република от състава на Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ), която получи своята независимост, без да се налага да води война за това. Независимо от това, от обявяване на своята независимост и до настоящия момент държавата среща множество трудности. Една от основните причини за това е спорът за името с Гърция. Атина декларира, че името Република Македония е неприемливо за нея, тъй като има отношение към историята на Гърция и може да представлява основа за претенции от страна на Скопие. Повече от 20 години в международните отношения държава използва името Бивша югославска република Македония. Председателството на Съвета на Европейския съюз (ЕС) от страна на България поставя като свой приоритет интеграцията на държавите от Западните Балкани (включително Македония). Един от важните моменти тук се явява именно разрешаване на спора за името между Атина и Скопие.

Ключови думи: Македония, Гърция, спор за името, Председателство на Съвета на ЕС

Abstract

Macedonia is the only republic of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia which become independent without fighting for it. Nevertheless since proclaiming the independence the state is meeting many difficulties. One of the reasons for this is the name dispute with Greece. Athens declares that the name of Republic of Macedonia is unacceptable to it because it is part of the Greek history and could be a ground for claims from Skopje. For more than 20 years in the international relations the state is using the name of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. The Presidency of Bulgaria of the Council of the European Union (EU) placed as its priority integration of the Western Balkan countries (including Macedonia). In this relation resolution of the name dispute between Athens and Skopje is very important.

Key words: Macedonia, Greece, name dispute, Presidency of the Council of EU

Увод

След края на Втората световна война се създава Федеративна народна република Югославия (ФНРЮ). В нейния състав влизат Сърбия (в рамките на която са областите Косово, населена предимно с етнически албанци и Войводина – с компактно унгарско население), Словения, Хърватия¹, Босна и Херцеговина, Черна гора и Македония. През 1963 името на държавата се променя на Социалистическа федеративна република Югославия и то остава до края на нейното съществуване.

След смъртта на лидера на СФРЮ Йосип Броз Тито през 1980, в държавата започват центробежни процеси. А в началото на 90-те години отделните републики една по една поемат пътя към своята независимост. Разпадът на Югославия беше съпътстван от цикъл от войни, често определян като „най-кръвопролитния конфликт след края на Втората световна война“:

- десетдневната война в Словения 1991 година;
- войната в Хърватия – 1991-1995 година;
- войната в Босна и Херцеговина 1992-1995 година;
- Косовският конфликт 1998-1999 година.

Република Македония е единствената държава, която успя да започне самостоятелното си съществуване, без да се налага да води война за това² (в държавата имаше въоръжен конфликт през 2001 година, но той нямаше отношение към независимостта на държавата).

1. Независимостта на Македония и спорът с Гърция за името

На 8 септември 1991 г. в Македония се провежда референдум за независимост. В него участва 72% от населението (албанската общност не гласува)³. 95% от участниците в референдума гласуват „за“ независимост. „Против“ е сръбската общност в републиката.

В резултат от проведения референдум, на 18 ноември 1991 година е обявена независимостта на държавата. Официалното признание на независимостта на Македония идва четири месеца след референдума (два след декларирането на независимостта). На 15 януари 1992, след проведена интензивна дипломатическа активност, премиерът на Република България заявява, че Република България признава независимостта и териториалната цялост на Македония.⁴

1 Популярното в обществото наименование е „Хърватска“. Всъщност това представлява конституционното наименование на страната съгласно официалния в нея език. На български книжовен език, името на държавата е Хърватия.

2 Своеобразно изключение прави Черна гора, която получи своята независимост без да води война – след референдум. Но нейните въоръжени сили взеха участие в конфликтите, съпътстващи разпадането на СФРЮ.

3 Банчев, Бисер, „България и югославската криза (1989-1995)“, университетско издателство, „Свети Климент Охридски“, София, 2009, стр. 72

4 Пак там, стр. 99

Този акт на София е предшестван от интензивна дипломатическа активност, в рамките на която България търси подкрепа за своята позиция.⁵ Това изявление е препотвърдено и от държавният глава, който в изявление по Българската национална телевизия заявява, че Република България признава независимостта не само на Македония, но и на другите югорепублики.⁶ Това решение не идва лесно, тъй като българските правителство и президент не получават стабилна вътрешна и външна подкрепа за това решение. А са налице и притеснения и от военен конфликт. Българският премиер получава информация от ръководителя на българското разузнаване, че части от Югославската народна армия се съсредоточава по границата с България с намерение да влезе ако независимостта на Македония бъде призната от Скопие. Впоследствие тази информация се оказва невярна.⁷

Решението на България да признае независимостта на Македония не е посрещнато позитивно от Гърция и СФРЮ, които правят опит за инициране на тристранна среща, на която да бъде обсъдено бъдещето на Македония. Тази идея е посрещната негативно от българския президент, който смята, че подобен подход е неприемлив и неговата реализация може да има неблагоприятни последици за целия регион.⁸

Дипломатическата активност от страна на София довежда до официалното признаване на Македония от страна на Турция⁹ и на Руската федерация¹⁰. Тук следва да се отбележи факта, че по време на разговорите между българския и руския президент относно признаването на независимостта на Македония от страна на Москва, външният министър на Русия проявява сериозна загриженост, тъй като смята, че по този начин ще се изострят отношенията между Москва и Атина¹¹. Независимо от това, президентът на Русия изпълнява поетия ангажимент към своя български колега. По този начин, благодарение на активността на българската дипломация, Македония има възможността да започне своето самостоятелно развитие на полето на международните отношения.

Независимостта на Македония не е приета позитивно от Гърция. Основното възражение от страна на официална Атина е, че Македония е част от гръцката история и поради това е недопустимо държавата да съществува под това име. Спорът се изостря, което е причина Скопие да направи някои компромиси.

5 Пак там, стр. 97

6 Интересен момент е, че България признава независимостта и на Босна и Херцеговина, която до този момент не е заявила своята категорична позиция за независимост. По този начин България става първата държава в света, която признава независимостта на Македония и на Босна и Херцеговина

7 <http://www.vesti.bg/bulgaria/politika/filip-dimitrov-kak-priznah-makedoniia-2836071>

8 Банчев, Бисер, цит. съч., стр. 73-74

9 Пак там, стр. 105

10 Желев, Желю. В голямата политика, Труд, 1998, София, стр. 164.

11 Пак там.

Независимо, че конституционното име на държавата е Република Македония, предвид настойчивостта на Гърция, държавата е приета като член на ООН под името Бивша югославска република Македония, което тя използва и до днес в международните отношения. По този начин може да се каже, че името на Югославия „надживя“ държавата.

Независимо от това Македония е подложена на натиск от страна на Гърция, която препяства възможността да бъде използвано пристанището в Солун. Този проблем е решен донякъде от Албания и България, които предоставят на Скопие възможността да използва пристанищата в Бургас и Драч (Дуръс).¹²

2. Временно споразумение от 1995 година

Кръвопролитните събития, съпътстващи деинтеграцията на Югославия, ангажират международната общност. Това е и една от причините за натиска, оказан върху Атина и Скопие да намерят взаимно приемлив компромис. С активното съдействие на Сайръс Ванс, специален представител на ООН, на 13 септември 1995 в Ню Йорк е подписано споразумение между двете държави.¹³ С него Македония се съгласява да прекрати използването на някои символи (като звездата от Вергина, която е била използвана за знаме). Съществена част от споразумението е именно името на Македония. Страните се съгласяват, че до намиране на взаимно приемлив компромис, държавата ще използва в международните отношение посочената по-горе формулировка – Бивша югославска република Македония. Като в замяна на това Гърция се съгласява да не пречи на Скопие за участие в международни организации. Наименованието на споразумението е Interim accord, т.е. временно споразумение. Причината за тази формулировка е, че към момента на подписването му страните по него, както и посредниците са го приемали за документ, който се предполага, че ще има краткотрайно действие. Това очакване не се оказва оправдано, тъй като повече от 20 години спорът за името между двете продължава да е актуален въпреки положителните сигнали в последно време.

3. Среща на върха на НАТО в Букурещ и последващ процес пред Международния съд

След подписване на Временното споразумение, Скопие предприема стъпки с оглед реализация на заявените от държавата външнополитически приоритети – членство в НАТО и в ЕС. На 9 март 2001 година е подписано споразумението с ЕС за стабилизиране и асоцииране и по този начин Македония първа подписва такъв документ.

¹² Shea, J. Macedonia and Greece: The Struggle to define a new Balkan Nation, McFarland Company Inc. Publishers
¹³http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim%20Accord%20between%20the%20Hellenic%20Republic%20and%20the%20FYROM.pdf

През 2004 година държавата подава молба за членство в ЕС и приема национална стратегия за интеграция. През 2005 година, след препоръка от страна на ЕК Македония получава статут на кандидат-член.

Членството на Македония в НАТО също е един от основните приоритети на държавата – той е заявен като такъв още през 1993 година.¹⁴ Сътрудничеството на Скопие с Организацията на Северноатлантическия договор е особено интензивно по време на Косовската криза. А впоследствие НАТО оказва съдействие на Македония при преодоляване на вътрешни проблеми – в рамките на операциите „Необходима жътва“, „Амбър фокс“, „Съюзническа хармония“.

Предвид на всичко това, се очаква, че на срещата на върха на НАТО, проведена през април 2008 в Букурещ, Македония ще получи покана за членство заедно с други две държави от региона на Западните Балкани – Хърватия и Албания. Последните действително получават такава.¹⁵ По отношение на Македония, обаче, е направено изявление, че предвид позицията на Гърция, поканата за членство се отлага, докато спорът за името бъде разрешен.¹⁶ В цитираното изявление изрично се посочва, че Македония е осъществила всички необходими реформи и че единствената пречка за нейното членство е именно възражението на Гърция. Тъй като тази позиция на Атина се намира в директно противоречие с положенията във Временното споразумение. Скопие отнася въпроса към Международния съд¹⁷. Исканията от страна на Македония са:

- делото да бъде прието/допуснато за разглеждане;
- да бъде признато, че Гърция е в нарушение на подписания международен договор;
- Гърция да бъде задължена да спазва поетите от нея ангажименти – да преустанови практиката за създаване на пречки пред Скопие за членството в международни организации.

Международния съд допуска делото за разглеждане и отсъжда, че със своите действия правителството на Гърция е нарушило временното споразумение¹⁸. Последното искане на Скопие, обаче, е отхвърлено. Международният съд заявява, че искането Гърция да бъде задължена да спазва международното право се отхвърля, тъй като съгласно принципите на същото, всяка държава се задължава да го спазва. И самият факт, че е налице решение от Международния съд, означава, че държавата е длъжна да го спазва.

Въпреки че делото приключва в полза на Македония, Гърция продължава своята твърда политика по отношение на своята северна съседка.

14 http://morm.gov.mk/?page_id=5207&lang=en

15 http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm

16 Пак там

17 <http://www.icj-cij.org/files/case-related/142/14879.pdf>

18 <http://www.icj-cij.org/en/case/142>

Това намира израз, както по отношение на членството в НАТО, така и по въпроса за започване на преговорния процес за присъединяване към ЕС. Въпреки че Комисията и Европейския парламент констатира готовността на Македония и призовават преговорите да започнат, Гърция използва правото си на вето в Съвета. Така въпреки че полага сериозни усилия в осъществяването на реформи, които усилия се признават от партньорите от ЕС и НАТО, Македония не е в състояние да направи големи крачки по отношение на реализацията на своите външнополитически приоритети. Всичко това е причина за разочарования в държавата. В Македония започват процеси като т. нар. „антиквизация“, в рамките на който правителството заявява, че държавата е наследник на империята на Александър Македонски. Обявен е проекта „Скопие 2014“, в рамките на който е реализирано мащабно строителство на паметници и сгради в бароков стил. Сред тях са арка „Македония“, паметниците на Филип и Александър Македонски. Последният, изработен в Италия, представлява огромен монумент и заедно с преименуването на магистралата на „Александър Македонски“ е причина за изявления от страна на Гърция, че Македония драстично нарушава Временното споразумение, като с това се използва за основание за оправдаване на политиката на Атина спрямо Скопие¹⁹.

4. Българското председателство и преговорите за разрешаване на спора за името

В периода януари-юни 2018 България поема председателството на Съвета на Европейския съюз в рамките на тройка заедно с Естония и Австрия. Един от приоритетите, които България заявява за своето председателство са именно Западните Балкани и тяхната интеграция в ЕС²⁰. Като своя амбиция София поставя изготвянето на план за действие с конкретни стъпки за всяка една от държавите в региона. Сред пътищата за постигане на това са свързаността на държавите (транспортна, енергийна, цифрова, образователна).

Конкретно по отношение на Македония важен момент с оглед предприемане на последващи стъпки в присъединителния процес са подписване на договор за добросъседство с България (който да постави край на дългогодишните дискусии между София и Скопие) и разрешаване на спора за името. Първата стъпка е реализирана. Въпреки че и в двете държави има гласове „против“, новосформираните правителства на България и Македония подписват на първи август 2017 година Договор за добросъседство, приятелство и сътрудничество, с който заявяват желание за изчистване на споровете и недоразуменията помежду си, включително съвместно почитане на празници. Датата, на която е подписан договорът е символична - празникът Илинден, който се празнува и от двете страни на границата и по повод на едно и също събитие - въстанието от 1903.

19 <http://www.euractiv.com/section/global-europe/news/greece-says-former-yugoslav-republic-of-macedonia-must-accept-european-values/>

20 <https://eu2018bg.bg/en/28>

Въпреки негативните настроения, договарът е ратифициран и от двете държави и влиза в сила. Следва да се има предвид, че за разлика от Декларацията от 1999 година, тук са предприети конкретни действия. Започва сформиранието на уредените в договора двустранни комисии. А премиерите на двете държави отбелязват заедно празника 24 май – в базиликата „Сан Клементе“ в Рим, където е гробът на Константин-Кирил Философ.

В хода на председателството са налице и опити за преодоляване на спора за името с Гърция. Направени са няколко двустранни срещи, на които с посредничеството на Матю Нимиц, специален пратеник на ООН са обсъждани няколко имена. За разлика от предишни случаи, сега провежданите срещи излъчват позитивни послания, които показват, че политическите ръководства и на двете държави имат желание спорът да бъде окончателно разрешен. Скопие направи сериозен жест на добра воля, който показва желание за окончателно и взаимно приемлив компромис в спора. Става въпрос за промяната на името на летището и магистралата, които се казват „Александър Македонски“. Въпреки наличието на негативни настроения в самата Македония, същите са преименувани съответно на летище „Скопие“ и автомагистрала „Приятелство“. До конкретен напредък, обаче не се стига, тъй като и в двете държави, но особено интензивно в Гърция, обществото не приема предложенията за име на Македония, разисквани по време на официалните срещи.

5. Варианти за име

Както беше посочено по-горе възражението на Гърция е затова, че Македония е част от нейната история и съществуването на държава с такова име може да бъде предпоставка за бъдещи претенции (включително териториални) от страна на Скопие. Тези опасения трудно могат да бъдат споделени. Най-малкото Гърция, като член на НАТО винаги може да се ползва от защитата на чл. 5 от Договора за НАТО, което означава, че притесненията от военен конфликт, последван от промяна на границите, са абсолютно неоснователни. Това е заявено от България на Гърция още в началото на 90-те години на ХХ век.²¹ Позицията на Атина, обаче остава твърда. Настоява се в името на Македония да има географско или времево определение.

В рамките на дългогодишните дискусии са обсъждани няколко варианта за името на държавата: Република Северна Македония, Република Горна Македония, Република Вардарска Македония, Република Нова Македония, Република Македония (Скопие).

За да се прецени всяко едно от предложенията, е необходимо да се направи анализ.

Историко-географска област Македония условно може да се раздели на три дяла: Вардарска – която е в рамките на днешната територия на Република Македония; Егейска – която е в Република Гърция и Пиринска, която е в България.

²¹ Банчев, Бисер, цит. съч., стр. 97

Република Вардарска Македония е коректно наименование на база на посочените погоре три дяла от Македония. Именно поради това то няма и пряко отношение към тази част от Македония, която се намира в рамките на Гърция. Но на този етап това име не среща достатъчно подкрепа при двустранните преговори.

Република Македония (Скопие) е един от често обсъжданите варианти, при който към името на държавата се посочва и нейната столица. Тази оригинална формулировка, обаче, не получава необходимата подкрепа.

Република Нова Македония също може да се приеме като удачен вариант. Това е така, тъй като е налице историческо означение. И може да се приеме, че става въпрос за Нова Македония - тази, която е новосъздадена.

Република Северна Македония има своето основание, тъй като от чисто географска гледна точка държавата Република Македония обхваща именно северната част на едноименната географска област. Само че приемането на такова име ще постави въпроса кои са Южна, Западна и Източна Македония. Както и какво е тяхното отношение към Северна Македония. Кое то пък от своя страна е предпоставка за напрежение в бъдеще.

По същия начин стоят нещата и с Горна Македония - поставя се въпросът къде се намира Долна Македония и какво е нейното отношение към Горна. Кое то само по себе си също би могло да бъде основание за притеснения. Любопитен момент е предложението за една разновидност на този вариант. Става въпрос за обсъжданото име Република ГорнаМакедония. Т.е. Горна и Македония да бъдат слети в една дума. Формулировката беше посрещната негативно и в двете държави.

Следва да се отбележи, че широки слоеве от обществото в Гърция, както и значителна част от политическия спектър заявяват, че е недопустимо в името да се съдържа думата „Македония“. Теза, която е озадачаваща, тъй като и към настоящия момент в името, което Гърция с Временното споразумение (Бивша югославска република Македония) е приела за приемливо, се съдържа „Македония“.

6. Република Илинденска Македония или ...

По време на срещата на Върха ЕС-Западни Балкани, премиерите на Македония и Гърция заявяват, че са близко до разрешаване на спора за името. Анонсираният вариант за име е Република Илинденска Македония²². Като по този начин се прави препратка към въстанието през 1903, насочено срещу Османската империя. Първоначално това предложение изглежда приемливо и двете страни декларират своя позитивизъм да се работи в тази насока на разрешаване на спора за името. Скоро обаче се появяват настроения срещу тази формулировка.

22 <https://www.rferl.org/a/macedonia-zaev-greece-name-dispute-llinden/29237627.html>

Въпреки позитивната нагласа на гръцкия премиер, правителството в Атина отхвърля „Илинденска Македония“ като удачен вариант²³. Като основна причина е посочено, че макар и широка крачка напред, тази формулировка не елиминира притесненията от иредентизъм. Посочено е, че за разрешаване на спора ще продължи да се работи по име с географско или времево определение. Не са налице, обаче, конкретни аргументи, които да обосноват притесненията, заявени от Гърция.

Следва да се има предвид и че определени части от македонското общество също имат своите възражения срещу „Илинденска Македония“. Коалиционният партньор в правителството в лицето на албанската партия ДУИ/ДСИ е готова да приеме предложението. Друга част от албанската общност в държавата, обединена в „Алианс на албанците“, обаче декларира несъгласие. Посочено е, че не е удачно името на държавата да има препратка към събитие, което няма общо с албанците²⁴. Опозиционната партия ВМРО-ДПМНЕ също заявява, че няма да подкрепи това предложение²⁵. Разрешаване на езиковия спор минава през задължителната промяна на Македонската конституция, а в случая е очевидно, че не е налице възможност за широк консенсус, което окончателно обрича „Илинденска Македония“

Едно от имената, които все още не са обсъждани в рамките на двустранните отношения, е **Република Охридска Македония**.

Както беше посочено и по-горе Гърция заявява, че има готовност възприеме име, което има географско и/или историческо уточнение. Като то трябва да бъде такова, че да не внушава притеснения от иредентизъм. В тази връзка наименованието Охридска Македония реферира към западния македонски град Охрид, който е емблематичен за държавата. Той се намира непосредствено до Охридското езеро и поради това представлява популярна туристическа дестинация. Много от символите, които служат като емблема на Македония се намират именно в или около Охрид.

Градът никога не е бил предмет на претенции и/или спорове с Гърция. Тук през Средновековието е била ситуирана известната Охридска книжовна школа, в която образованието си са получили множество духовници, аристократи, учители и т.н. Тук в продължение на столетия е било седалището на Охридската архиепископия, от основаването на която се честват 1 000 години през 2018 година. В Охрид има значителна албанска, а и турска общност, което е основание името да бъде приемливо и от албанците.

Освен това, за разлика от други дискутирани предложения, Охридска Македония не би следвало да се възприеме негативно и от България.

23 <https://europeanwesternbalkans.com/2018/05/22/can-skopje-athens-agree-ilindenska-macedonia/>

24 <http://meta.mk/en/tag/the-republic-of-ilindenska-macedonia/>

25 <http://www.focus-news.net/news/2018/05/20/2524121/kathimerini-vmro-dpmne-ne-podkrepi-predlozhenieto-za-imeto-republika-ilindenska-makedoniya.html>

Всъщност такова име би било прието позитивно, както от българското общество, така и от официална София, защото Охрид заема съществено място в историята и на двете държави (България и Македония) и е добра основа за съвместното честване на общата история, уредено в Договора за добросъседство, приятелство и сътрудничество.

Заклучение

Спорът за името на Република Македония е проблем не само между нея и Гърция. Той (проблемът) има регионални измерения, тъй като е причина за пречките, които се поставят пред Скопие в реализацията на заявените външнополитически приоритети - членство в НАТО и в ЕС. Затова разрешаването на този проблем би следвало да бъде основен приоритет не само пред Атина и Скопие, но и пред всички държави в региона на Западните Балкани, а и на целия Европейски съюз. През последните столетия Балканите често са били генератор на несигурност, напрежение и насилие. Оттук започва и Първата световна война. Всичко това е причината Балканите да бъдат определяни и като „Барутния погреб на Европа“.

През последните десетилетия Европейският съюз показва, че интеграцията и поставянето на общи приоритети е в състояние да преодолее противоречията дори между държави, които столетия наред са имали противоречиви интереси и са водили множество войни. Именно оттук произтича и изводът, че за да продължи развитието си, Европейският съюз следва да положи усилия по направление на Западните Балкани. Като тук неминуемо се включва и въпросът с разрешаване на спора за името между Македония и Гърция. А за да се случи това, е необходимо да се намери име, което да е приемливо за обществото в самата Македония, но и да не представлява основание за притеснения за Атина. Коментираните няколко варианта вече няколко години не могат да доведат до консенсус, а анонсираното в София предложение „Илинденска Македония“ беше отхвърлено, както от Гърция, така и от кръгове в Македония. Следователно, за да се разреши този спор е необходимо да се потърси друг вариант, който да бъде приемлив, както за Гърция, така и за цялото общество в Македония. Такава възможност представлява именно „Охридска Македония“.